

20. Соколова С. О. Префіксальний словотвір дієслів у сучасній українській мові / С. О. Соколова. – К. : Наук. думка, 2003. – 284 с.
21. Breu W. Interaction between lexical, temporal and aspectual meanings / W. Breu // Studies in Language. – 1994. – В. 18 (1) – Р. 23–44.
22. Vendler Z. Verbs and times / Z. Vendler // Linguistics in philosophy. – Ithaca : Cornell University Press, 1967. – Р. 97–121.

Калько Николай. Аспектуальные классы и акциональные подклассы: проблема терминологического обозначения. Автор поднимает проблему упорядочения и усовершенствования аспектологической терминологии, обозначенной в ответах тридцати пяти исследователей из тринадцати стран мира на анкету аспектологического семинара филологического факультета Московского государственного университета имени Михаила Ломоносова, как одной из наиболее актуальных для дальнейшего развития аспектологии. Представлен один из возможных путей решения этой проблемы в контексте лингвоукраинистики, который предполагает параллельное использование для терминологического обозначения аспектуальных классов и акциональных подклассов как интернациональных терминологем, так и их украинских эквивалентов. Предложенные термины, как и вся аспектологическая терминосистема авторского «Краткого аспектологического словаря» имеют экспериментальный характер, предполагают апробацию и обсуждение в научных кругах, к тому же требуют внимания как аспектологов, так и терминологов, что создаст предпосылки и откроет перспективу для трансформации упомянутого аспектологического минимума в более широкий лексикографический труд, посвященный описанию аспектологической терминологии как лингвоукраинистической, так и универсальной.

Ключевые слова: вид, аспектуальность, аспектуальный класс, акциональный подкласс, терминатив, активитив, статив, эвентив, релятив, дистрибутив, делимитатив, итератив, финитив, инхоатив, ингрессив, кумулятив, семельфактив.

Kalko Mykola. Aspectual Classes and Actional Subclasses: the Problem of Terminological Designation. An author lifts the problem of organization and improvement of aspectual terminology, designation in the answers of thirty five researchers from the thirteen countries of the world on the questionnaire of Aspectual seminar of philological faculty of Moscow of state university of the name of Mikhail Lomonosov, as one of most actual for further development of aspect. One of possible ways of decision of this problem is presented in the context of Ukrainian linguistics, that supposes the parallel use for terminological denotation of aspectual classes and actional subclasses international of terms and their Ukrainian equivalents. The proposed terms are, as the whole aspectual system of terms author of "A short aspectual dictionary" are experimental and envisage approbation and discussion in scientific circles, besides need attention as aspectologists and terminologists, that will create pre-conditions and will open a prospect for transformation of the mentioned aspectual minimum in more wide lexicographic labors, sanctified to description of aspectual terminology, both Ukrainian and universal.

Key words: aspect, aspectuality, aspectual class, actional subclass, terminative, activitive, stative, eventive, relative, distributive, delimitative, iterative, finitive, inhoative, ingressive, cumulative, semelfactive.

Стаття надійшла до редколегії
17.05.2013 р.

УДК 811.161.2'282.2

Андрій Колесников

Граматичні риси українських південнобессарабських говірок північнобессарабської генези

У статті проаналізовано риси граматичної системи українських південнобессарабських говірок, що мають генетичну основу в північнобессарабських говірках; з'ясовано їх диференційні граматичні ознаки щодо інших полігенетичних та моногенетичних говірок із південно-східною і північною діалектною основою в ареалі межиріччя Дністра і Дунаю; окреслено і схарактеризовано деякі особливості граматичної системи кожної говірки з-поміж інших генетично споріднених у досліджуваному полімовному і полідіалектному регіоні з орієнтацією на встановлення ареально релевантних рис; сконцентровано увагу на динаміці, зокрема на збережених архаїчних діалектних рисах і на тих, що утворилися вже в південнобессарабському ареалі на північнобессарабському діалектному ґрунті та мають як внутрішньо-, так і зовнішньотипову релевантність.

Ключові слова: українська південнобессарабська говірка, граматичні риси, ареал межиріччя Дністра і Дунаю, полігенетичність, моногенетичність, мозаїчність, динаміка.

Постановка наукової проблеми та її значення. Серед південнобессарабських українських говірок, значна частина яких є мішаними, перехідними від південно-західних до південно-східних на південно-східній діалектній основі [21; 20], визначальним чинником у розвитку яких була і є «внутрішня взаємодія особливостей південно-східних, південно-західних і почасти північних говірок» [13, с. 25], чимало й таких, що мають південно-західну і північну діалектні основи, або й були та залишаються моногенетичними з різними діалектними основами [пор.: 17–19]. Зауважимо, що під моногенетичними (гомогенними, монодіалектними) розуміємо мікросистеми, поява яких зумовлена переселенням мовців «...з одного чи групи пунктів з однотипними чи близькими, спорідненими говірками» [2, с. 25]. Під час опису граматики найбільшу увагу закономірно привертають говірки, що постали на південно-західному діалектному ґрунті. Основу цих діалектних мікросистем, що мають риси південно-західного діалектного типу, становить група умовно моногенетичних говірок спільної північнобессарабської генези.

Деякі особливості таких говірок були відзначені в другій половині ХХ ст. на різних мовних рівнях (фонетичному, морфологічному, синтаксичному, лексичному) В. П. Дроздовським, В. П. Логвин, П. Ю. Гриценком, а окремі діалектні риси говірок сіл Петрівки Тарутинського р-ну і Ройлянки Саратського р-ну описані лінгвогеографічно [1]. Це дає підстави спостерігати динаміку діалектних мікросистем уже на новозаселеній території.

Незважаючи на спільність походження, українські південнобессарабські говірки північнобессарабської генези, окрім спільних рис, зокрема й серед тих, що відрізняють говірки цього типу від інших в ареалі, мають чимало й диференційних. Відмінності в межах цієї групи говірок зумовлені, по-перше, відмінностями материнських говірок – окремі риси вже на початковому етапі розвитку цих говірок у межиріччі Дністра та Дунаю (МДД) були притаманні одним і не властиві іншим мікросистемам такого типу; по-друге, особливостями їх розвитку на новій території, що вплинули на рівень збереження материнських рис (а серед них – архаїчних елементів мовної системи), специфіку і рівень засвоєння нових елементів мовної системи з генетично відмінних говірок української мови та інших мов, а також на модифікацію материнських і витворення на цій базі нових діалектних рис. Показником рівня інтеграції говірок в ареалі, їх руху в напрямку до витворення суцільного діалектного масиву є варіантність та її характер специфічних материнських, а також запозичених і новоутворених рис; поступове зникнення питомих рис, витіснення їх новими.

Мета статті – простежити поведінку материнських північнобессарабських діалектних рис у переселенських українських говірках полілінгвального ареалу МДД. **Завдання** статті – визначити типи таких рис, окреслити їх стійкість і динаміку в окремих говірках.

Виклад матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. П. Ю. Гриценко зауважив, що одним із типів українських говірок у МДД є «говірки з переважанням рис південно-західного наріччя (західна частина говірок – Тарутинський р-н, окремі говірки Саратського і Татарбунарського р-нів)» [8, с. 27], із-поміж яких, на нашу думку, вирізняється низка моногенетичних говірок північнобессарабського походження, де, як відзначалося, реалізуються «локалізовані діалектні явища» відповідної генетичної спорідненості [12, с. 135–136] – це говірки сіл Петрівка (Пк.), Височанське (Вс.) Тарутинського р-ну, Ройлянка (Рл. 1.), Молдове (Мл.) Саратського р-ну і Ройлянка (Рл. 2.) Татарбунарського р-ну. Як відомо, північнобессарабські говірки належать до покутсько-буковинського говору (пор. карти говорів української мови І. Г. Матвіяса і Ф. Т. Жилка), але поєднують подільські та буковинські діалектні риси. На думку К. Ф. Германа, західна частина цих говірок належить до перехідних від буковинських до подільських, східна ж – до подільських [6, к. 322; 7, к. 200]. Східна частина ареалу покутсько-буковинського діалекту (у межиріччі Пруту і Дністра) є територією колишнього Хотинського повіту Бессарабської губернії, звідки на початку ХІХ ст. у зв'язку з її густонаселеністю, посиленням панської експлуатації [15, с. 120] відбувалися масові переселення (втечі) у менш заселені на той час південні повіти зазначеної губернії. Напр., говірка с. Пк., заснованого, за одними даними в 30-ті рр. ХІХ ст. [16, с. 797], за іншими – у 1909 р. [23], співвідноситься з материнським Хотином, Кельменцями, Росошанами, а також територією колишніх Орґеєвського і Бендерського повітів (до останнього Пк. раніше й належала) [16; 12; 24]; говірка с. Рл. 1.,

заснованого у другій половині XVIII ст. [16, с. 784] чи 1832 [23], 1830 [15; 3], – з Хотиним, відсутнім тепер Кирликово [15, с. 120] чи Карликово [3, с. 146], можливо, Вороновицею. Село Мл. (назва варіюється – *Мо^лодово*, *Молдо^лве*, *Молдова* та ін.), але в говірці переважно *Мо^лодове* / *Мо^лодово*) (1805 р. [23], чи, за даними краєзнавчого музею Надеждинської сільради, 1776 р.), ймовірно, генетично пов'язане з однойменними населеними пунктами колишнього Хотинського повіту. Материнськими для багатьох говірок ареалу МДД могли стати й діалектні мікросистеми інших сіл Хотинського повіту (Бурдюг, Новоселиця, Недобоївці, Ширівці та ін.), звідки відбувалися масові переселення [15, с. 120]. Важливо й те, що в результаті такої міграції деякі села Хотинського повіту залишали майже всі їх жителі [15, с. 120]. У МДД простежується і вторинна похідність діалектних мікросистем (новішої формації) – від Рл. 1. утворилася моногенетична Рл. 2. (1902 р. [23] чи 1900–1901 рр., за свідченнями діалектоносіїв); мішана українська говірка полімовного с. Надежда (колишня німецька колонія Ейгенфельд) – (після 1940 р.) переважно від Мл.

З-поміж українських говірок МДД із північнобессарабською діалектною основою виділяються говірки сіл Тарутинського р-ну, зокрема Пк. і Вс., котрі відрізняються більшою кількістю збережених буковинських рис, на противагу іншим генетично спорідненим гомогенним українським говіркам ареалу, де такі риси співвідносять їх тепер передусім із подільським діалектом.

Зупинімося на окремих діалектних рисах цих говірок на рівні граматики, що зумовлюють їх внутрішню диференціацію. Слід відзначити, що не обов'язково специфічні діалектні риси говірок такого типу є диференційними щодо говірок МДД інших генетичних типів. Напр., тенденція засвоєння закінчень твердої групи іменниками м'якої і мішаної груп відома майже всім південнобессарабським говіркам (*Вал'ойу*, *ду^лшойу*; *прис'їдател'ом*, *на ко^л'ові*), те ж стосується наголосу і відсутності чергувань у формах дієслів 1 ос. одн. типу *ход'у*, *нос'у*, форм 3 ос. одн. II дієвідміни типу *варе*, *корме*, *душе* та ін. Рисами, що відрізняють говірки цього типу від інших українських говірок в ареалі, є: диспалаталізація [с] і [ц], відбита у твердості дієслівного постфікса *-са* (*-с*) (*ди^лвса*, *в'зуца*, *ку^лпалис*), суфікса *-ск-* у прикметниках і прислівниках (*с'іл'с'ка*, *по-руски*), займенникового неозначеного постфікса *-с* (*йа^лкийс*, *дес*, *ш'ос*), займенникових форм (*ца*, *цу*, *уса*, *доси* та ін.), іменникових основ (*в'ів'ца*, *в'ів'цу*, *о'в'ец*, *н'імец*); твердість [т] у дієслівних формантах 3 ос. множ. *-ат*, *-ут* (*го^лвор'ат*, *лов'ат*; *каж^лут*, *посил'айут*) і наказового способу *-іт* (*ка^лж'іт*); форми Р. відм. займенників (*него*, *цего*); наголос займенників (*мойа*, *т'войа*; *мойі*, *т'войі* (мн.) та ін.); лексикалізована м'якість основ при відмінюванні окремих іменників ч. р. на *-р* (*ба^лзар'*, *ба^лзар'у*, *ба^лзар'ом*); форми Ор. відм. одн. іменників ч. р. I відміни (*М'ішом*, *Саишом*); форми, що є результатом уніфікації прикметникової словозміни за твердим типом (*будний*, *будного*, *т'ретий*, *т'рета*, *т'рету* і т. д.); структура дієслова *л'ати*; форми займенникових прислівників *в'ітки*, *в'іти*, *в'іци*; форми Д. відм., М. відм. одн. іменників II відміни з флексією *-ови* (*жени^лхови*, *по хл'їбови*) та ін. [див. також 12; 20; 17].

Але й з-поміж цих явищ є такі, що виявляються в говірках МДД північнобессарабського типу по-різному. Напр., у Рл. 1. закінчення Р. відм. *-его* поширюється на форми займенників *в'ін*, *цей*, *такий* (*него*, *цего*, *такего*), значно переважаючи форми з флексією *-ого* у займенника *цей*, форми *него*, *такего* зустрічаються рідше; в діалектних текстах говірок Пт. і Вс. суттєво превалюють форми *него*, *цего*; натомість у говірках Рл. 2., Мл. за наявності форм *цего* специфічні форми займенника *в'ін* (*него*) витіснилися під впливом діалектного оточення формами *н'ого*, *йо^лго* (*на н'ого*, *в йо^лго*), напр.: у *цего* *тоже* / *в Ірк'іного* / *йа* *кажу на н'ого* *трампло^лот* (Мл.). Хоча мовці, напр., Рл. 2. пам'ятають, що їх (райків) жителі навколишніх сіл жартома, імітуючи їх мовлення, називали *уса на него*, тобто 'дивися на нього'. Збереженню специфічних форм займенника *цей*, на противагу стиранню форми *него*, сприяла, ймовірно, внутрішньопарадигматична аналогія: закінчення з [e] (*-его*) у займенника *в'ін* є лише в Р. відм., Зн. відм., а в займенника *цей* [e] перед приголосним флексій виступає в усіх відмінкових формах однини ч. р., с. р., відмінних від літературної мови, крім Ор. відм., та окремих формах ж. р. (*цей*, *цего*, *цему*, *на цьому*, *цейі*).

Закінчення іменників II відміни *-ови*, зрідка варіюючись з *-ов'ї*, найбільш поширене в Рл. 1. Значну активність цього форманта спостерігаємо у Вс. і Пк., в останньому воно іноді модифікується на *-ове* (*в Берези^лнове*). У говірках же Рл. 2. і Мл. флексія *-ови* зустрічається в діалектних текстах значно рідше, ніж *-ов'ї* (*з'дати то^лваришов'ї*, *по се^ллов'ї*, *шо^лф'орові*).

Загалом територіальне варіювання рис зазначеної групи в аналізованих говірках має таку закономірність: більше збереження в говірках Рл. 1., Пк., Вс. і менше в Рл. 2. і Мл. Останні говірки

піддалися сильнішому впливу південно-східного діалектного типу діалектних мікросистем навколишніх сіл, у них частіше зустрічаються форми дієслів, займенників, прикметників із м'яким і напівм'яким [ʎ] і [c], а також дієслівні форми з м'яким і напівм'яким [m], частіше змінюється за південно-східним типом наголос у різних частинах мови (мо¹го, мо¹йї, сво¹йї (Н. відм. множ.), приї¹ду, бу¹ла тощо), дещо рідше уживаються специфічні прислівники без початкового [з] типу в'іт¹ки, замінюючись на уживані в інших говірках варіанти типу в'ітк'і¹л'а, о¹т:уда (проте не с'к¹удова, як у низці мішаних говірок південно-східного типу) тощо, хоча зберігається в Рл. 2. і Мл. чимало й специфічних форм р¹обу, л'у¹бу, с'таву і т. д. До речі, форми з диспалаталізованими [ʎ] і [c] були відзначені раніше як досить стійка риса, що відрізняє райків як носіїв північнобессарабського типу d діалектному оточенні [14, с. 75], а динаміка від 60-х рр. ХХ ст. до сьогодні підтверджує це. Крім того, форми з диспалаталізованими [ʎ] та [c] мозаїчно зустрічаються і в окремих мішаних перехідних говірках МДД [22, с. 63].

Якщо зазначені риси характеризує більша протиставність даного генетичного типу щодо говірок інших типів і менша – всередині типу, то ознаки, про які йтиметься далі, характеризує суттєвіша внутрішньотипова релевантність. До них належать: по-перше, низка збережених лише в окремих говірках форм, часто архаїчних, можливо не притаманних (чи властивих меншою мірою) іншим говіркам уже на початковому етапі їх формування; по-друге, явища, витворені, ймовірно, вже на новій території побутування аналізованих говірок на ґрунті материнського діалектного типу. Звичайно, межа між такими різновидами рис (протиставними щодо генетичного типу говірок і протиставними ще й всередині типу) не є чіткою. Напр., форми 3 ос. множ. дієслів II дієвідміни типу ход'а, нос'а, дойа властиві лише аналізованому генетичному різновидові говірок МДД, вони дуже активно уживаються у Пк. і Вс., натомість майже зовсім не зустрічаються вже в Мл, Рл. 1., Рл. 2. Підставами для розрізнення цих груп діалектних рис можуть бути відповіді діалектоносіїв на питання програми та зіставлення цієї інформації зі свідченнями діалектних текстів. Характер співвіднесеності між цими даними може свідчити про тип діалектного явища. Якщо воно спостерігається в текстах спорадично, а мовці кажуть, що його немає, це може сигналізувати про збереження материнської риси з тенденцією до її подальшого зникнення. Така ситуація часто супроводжується звуженням сфери уживання діалектного граматичного явища. З іншого боку, тільки збіг спостережень над текстами і відповідей на питання уповноважує відзначити появу нових діалектних рис у граматиці.

Форми числівника один – йі¹ден (йден, ден) чи йе¹дин, йе¹ден – властиві серед аналізованих говірок Пк. і Вс. (пор.: йе¹ден цар був, йі¹ден курка¹н'а, у¹с'і¹ майут' по й'ноій ко¹ров'і – Вс.), натомість не притаманні Рл.1., Рл. 2. і Мл. Мовці останніх сіл зазвичай свідчать, що таких форм у них немає, проте в текстах спостерігаємо їх рудименти. Лексема йі¹ден (йе¹дин, йе¹ден) зникає не зовсім, а звукує свій обсяг у граматичній системі, виконуючи функцію лише займенника (а то ш'о за йе¹дин – Мл., вс'і¹ вимерли до йі¹дного ...до йі¹д'іного – Рл. 1.). Таким чином, свідчення діалектоносіїв вірогідні – числівника йі¹ден (йе¹дин) у низці говірок дійсно вже майже немає, натомість є відповідний займенник. Нам видається, що числівники як периферійний морфологічний клас слів узагалі швидше змінюються під впливом літературної мови та діалектного оточення. Так, у більшості аналізованих говірок (Мл, Рл.1., Рл. 2.) майже зникла специфічна числівникова форма ш'тири 'чотири', фіксована раніше [12, с. 136; 20, с. 41]. Тепер вона зустрічається дуже рідко як варіант до чотири в мовленні представників найстаршого покоління (пор.: ш'т'ір'і трудо¹д'н'а – Вс., три |рази чи ш'тири – Рл.1.). Уважаємо, що в аналізованих говірках частотні діалектні форми (як форма цего, форми з диспалаталізованими [c], [ʎ], [m]) зазвичай перемагають літературну норму і практику вживання їх у діалектному оточенні говірок іншого походження, а форми, які вживаються рідше (як ш'тири), стають переможеними літературним стандартом та узусом діалектного оточення.

Функціональна диференціація варіантів простежується й у побутуванні територіально локалізованого материнського елемента най як засобу творення наказового способу. Тепер він уживається досить активно в Пк., але не в Рл.1., де цей формант було відзначено раніше [20], і не в говірках, де, виходячи з генези, його можна було б очікувати (Рл. 2., Мл.). Та й у Пк. най частіше функціонує наразі у фразеологізованих конструкціях типу най бог милуй, най гос'под' милуйе, най бог прос'тит, в інших контекстах фіксуємо частку хай (хай робл'а на с'воіу голову).

Архаїчні аналітично-особові «перфектні» форми минулого часу типу *ходилисте, ходилам*, властиві Пк., натомість не спостерігаються в низці інших говірок Мл., Рл. 1., Рл. 2. Хоча в діалектних текстах Пк. знаходимо їх лише спорадично, при відповіді на питання про особливості говірки діалектоносії пригадують передусім саме такі форми (*булисти^е у нас / до'бавка до мови // сти, чулисти / бачилисти / булисти // це у нас*). Вони збереглися, незважаючи й на те, що раніше деякі з них (*ходилам*) були відзначені в Пк. як такі, що зустрічаються лише в мовленні старшого покоління [12, с. 136].

Ступенювання за допомогою частки *май*, відомого українській мові, за визнанням лінгвістів, із XVII ст., але запозиченого з румунської елемента граматичної системи української діалектної мови [25; 5], з розглядуваних говірок властиво тепер лише Пк. і Вс., де воно є дуже активним, хоча відзначалося раніше і в інших говірках – Пк. і Рл. 2. [14, с. 128], Рл. 1. [20, с. 40]. Подібно до румунської мови, *май* використовується тут не лише разом із прикметниками і прислівниками, але й із дієсловами та іменниками (*май добрий, май красиво, май по'ходила, май по'радок*). У деяких діалектних мікросистемах цього генетичного типу (Рл. 1., Рл. 2., Мл.) частка *май* у цій функції витіснилася фонетично подібною, функціонально близькою і частотною в усіх південнобессарабських говірках часткою-вигуком *мей* [14; 22; 26], напр.: *от дур'на дитина/ мей, ой мей куди, ш'о ти кажеш иса? / ш'об дивилса / мей* (Мл.). Сталося функціональне заміщення *май* > *мей* (*мей луч'і*) шляхом атракції з розширенням семантики *мей* і стиранням граматичного елемента *май.*, напр., *по'кам'іс' мей дешево, трошки мей старші, воно б'ільш мей 'качеств'енно бере, іше мей поперед'і, ш'об' йак' знали мей і ми/ шо це празник* (Мл.); *мей до'бавили, картошку мей'ї нако'пала, весело мей'було, мей прост'іше, л'уди мей'стали/ мей кул'турн'іш'і* (Рл. 2.); *'саме мей'хуже, 'саме мей'трудний, 'саме мей'т'ажел'ішче, уже мей'на'чало уро'дило, та мей'весело'було йак'ш'ас* (Рл. 1.). Тут, як і у випадку зі стиранням форми *итири*, визначальним чинником динаміки стала частотність та активність функціонування. Крім того, такий перехід має й фонетичне підґрунтя в говірках цього генетичного типу: відомо, що галицько-буковинській групі говорів у певних позиціях властива заміна [a] на [e] (*ж'еба*), пор. також (*во'жета, ха'одзейка* – Пк.). Відповіді на питання програми переконують, що службовий елемент у конструкціях типу *мей'дешево* усвідомлюється мовцями саме як *мей*, а не *май*. Слова *май* у такому значенні (воно є в говірках лише у значенні 'травень' чи як наказовий спосіб дієслова *мати*) діалектоносії відповідних сіл наразі не знають, хоч і коментують щодо уживання *май* (*йа'зик де заб'їжит / та'може й'скажу* – Мл.). Діалектні тексти також спорадично це підтверджують: *май'старша, 'було чим мей'обро'бл'ати* (Мл.), *май'прох'ладно, мей'поп'рост'і* (Рл. 2.). Спостережено також *май* у функції сполучника: *може бат'ко кому'н'іст/ мей'мама кому'н'іст* (Рл. 2.), що, як і попередні значення, співвідносить говірки з материнським ареалом [7, к. 52, к. 61, к. 63, к. 165, к. 170].

Такі риси, як доволі очікуване заступлення форманта *май* елементом *мей*, що, ймовірно, витворилися вже в південнобессарабському ареалі на північнобессарабському діалектному ґрунті та мають і внутрішньо-, і зовнішньотипову релевантність, заслуговують на особливу увагу. До них, очевидно, можна віднести також специфічні форми Д. відм., М. відм. іменників II відміни з флексією *-ове* (*в товарн'акове*) у говірці Пк., пояснювані таким фонетичним явищем, як наближення [e] і [u], яке не лише виявляється в їх редукції в ненаголошеній позиції, але й у заступленні під наголосом [u] звуком [e] шляхом набрання [u] обниженої артикуляції (пор. також форми типу *кричеш, кричет* у Пк.). Ця ж фонетична ознака, ймовірно, разом з іншими чинниками спричинила появу специфічних форм 2 ос. однини атематичних дієслів *дасеш, йісеш* у говірках Рл. 1. і Мл. Читачеві може спасти на думку, що автор цієї статті фонетичному явищу намагається надати сили морфологічного, але, по-перше, остання діалектна риса відзначалася раніше і саме як формант *-еш* атематичних дієслів [12, с. 136; 20, с. 42] (дослідники пояснювали появу цих форм «...або збереженням давніших говіркових особливостей, або впливом дієслів *в'із'меш, да'йеш*» [12, с. 136], тобто фактично уніфікацією за I дієвідміною). По-друге, вона і тепер усвідомлюється мовцями саме як флексія *-еш*, і, по-третє, опозиція класів дієслів в українській мові взагалі не є гранично гострою і форми типу *дасеш* є також очікуваними та мають експленарний характер. Слід відзначити, що АУМ щодо Рл. 1 свідчить про вживання форм *да'сши, йі'сши* [1, Т. 3, к. 72]. Такий факт, очевидно, може бути пояснений тим, що програма обмежує вияв діалектного матеріалу [пор. 9, II]. Таку невідповідність інформації АУМ, з

одного боку, та спостережень приблизно цього ж періоду (середини ХХ ст.) [14; 20] і наших – з другого, знаходимо і щодо інших діалектних явищ у Рл. 1 [пор. 1, Т. 3, к. 65, к. 66].

Індукцією П відміни пояснюється поява в деяких говірках, окрім форм Ор. відм. типу ¹М'шом, с'таростом (Мл.), відомих материнським мікросистемам та відзначених раніше в Рл. 1. [20, с. 34], ще й форм Д. відм. (не дав ¹Пет'ові ¹земл'у – Мл.) і Р. відм. (¹М'ша). Тут відбувається передбачуваний рух аналогії в бік уніфікації не лише в межах однієї грамеми, а всього словозмінного класу (поширення форманта О. відм. П відміни на іменники І відміни незалежно від роду), як це сталося в західнокарпатських, надсянських і окремих наддністрянських говірках (во'дом, земл'Пом) [4, с. 95]; а в межах всієї відмінкової парадигми (поширення цього словозмінного зразка (П відміни) на інші відмінкові форми парадигми, але лише відповідних іменників ч. р.).

Останню групу діалектних явищ виявлено тільки завдяки прийому діалектної текстології, а, точніше, комплексному використанню його разом із програмою. Один питальник, не налаштований текстовою інформацією, не дає можливості виявити новотвори в галузі граматики.

Важливими в плані ареальної релевантності є й так звані нульові діалектизми [11, с. 14] чи, точніше, нульові / лакунарні [10] діалектні явища: збереження сполучника *але*, який має нульовий вияв у більшості говірок МДД; демінутивні форми займенникових прислівників на кшталт ¹такочки, ба'гац'ко, не притаманні говіркам цього типу, але все ж спорадично виявлені в мовленні окремих діалектоносіїв (*по'томичка, по'томочко, ба'гацко* – Мл.); відсутність / нетиповість форм 3 ос. одн. типу *ни'та, гу'ка* в аналізованому різновиді говірок.

Висновок. Подані у статті спостереження зроблені на підставі передусім діалектних текстів. Територіальний розподіл указаних діалектних явищ буде надалі уточнено і деталізовано за допомогою питальника. Потребує вивчення й диференційний (щодо генетичної класифікації говірок МДД) потенціал таких діалектних явищ, що мають коріння в північнобессарабському генетичному різновиді, як конструкції з інструментальним значенням типу *с ¹ножиками настру'гали, вили'вали з во'дою*; здатність частки *-са* віддалятися від дієслова при вираженні умовного способу (*в'чив би са* – Рл. 1., *бо'йав би са* – Мл., *нази'вав би са* – Рл. 2.), функціонування флексій *-ою, -ују* в О. відм. одн. іменників III відміни і похідних від них прислівників (*ноч'оју, ноч'ују; сол'оју, сол'ују*), сполучень іменників різного роду із числівниками *два–чотири*, що є залишками двоїни та ін.

Список умовних скорочень

Мл. – с. Молдове Саратського р-ну Одеської обл.; Рл. 1. – с. Ройлянка Саратського р-ну Одеської обл.; Пк. – с. Петрівка Таругинського р-ну Одеської обл.; Вс. – с. Височанське Таругинського р-ну Одеської обл.; Рл. 2. – с. Ройлянка Татарбунарського р-ну Одеської обл.

Джерела та література

1. Атлас української мови : [в 3 т.]. – Т. 1. Полісся, Середня Наддніпрянина і суміжні землі / [ред. тому І. Г. Матвіяс]. – К. : Наук. думка, 1984. – 498 с. – (391 карта); Т. 2. Волинь, Наддніпрянина, Закарпаття і суміжні землі. / [ред. тому Я. В. Закревська]. – К. : Наук. думка, 1988. – 520 с. ; Т. 3. Слобожанщина, Донеччина, Нижня Наддніпрянина, Причорномор'я і суміжні землі / [ред. тому А. М. Залеський, І. Г. Матвіяс]. – К. : Наук. думка, 2001. – 266 с. – (206 карт).
2. Баранникова Л. И. Говоры территорий позднего заселения и проблема их классификации / Л. И. Баранникова // Вопросы языкознания. – 1975. – № 2. – С. 22–31.
3. Батюшков П. Н. Бессарабия. Историческое описание / Помпей Николаевич Батюшков. – СПб : Общественная Польза, 1892. – 343 с.
4. Бевзенко С. П. Українська діалектологія / С. П. Бевзенко. – К. : Вища шк., 1980. – 246 с.
5. Гажук-Котик Л. Інтерферентні явища в системі ступенювання прикметників українських говірок Північної Буковини / Л. Гажук-Котик // Наук. вісн. Чернів. ун-ту. – Чернівці, 2009. – Вип. 475–477. Слов'янська філологія. – С. 627–632.
6. Герман К. Ф. Атлас українських говірок Північної Буковини: Фонетика, фонологія / К. Ф. Герман. – Чернівці : Видавнича спілка «Час», 1995. – Т. 1. – 314 с.
7. Герман К. Ф. Атлас українських говірок Північної Буковини: Словозміна, службові слова / К. Ф. Герман. – Чернівці : ПРУТ, 1998. – Т. 2. – 215 с.
8. Гриценко П. Е. Генезис и семантическая структура сельскохозяйственной лексики украинских западных говоров : автореф. дис. ... канд. филол. наук : спец. 10.02.02 «Языки народов СССР (украинский язык)» / П. Е. Гриценко. – К., 1980. – 27 с. : ил.

9. Гриценко П. Ю. Тексти як джерело дослідження українських говірок Румунії / П. Ю. Гриценко // Українські говори Румунії / М. Павлюк, І. Робчук. – Едмонтон; Львів; Нью-Йорк; Торонто, 2003. – С. I–XVI.
10. Делюсто М. С. Граматика говірки у світлі тексту : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01 / «Українська мова» М. С. Делюсто. – К., 2010. – 235 с.
11. Дзензелівський Й. О. Конспект лекцій з курсу української діалектології (вступні розділи) / Й. О. Дзензелівський. – Ужгород : [б. в.], 1966. – 100 с.
12. Дроздовський В. П. Південнобессарабські українські говірки / В. П. Дроздовський // Праці X Республіканської діалектологічної наради. – К. : [б. в.], 1961. – С. 132–155.
13. Дроздовский В. П. Украинские говоры Бессарабского Приморья (на материале обследования Саратовского, Татарбунарского и Белгород-Днестровского районов Одесской области) : автореф. дис. ... канд. филол. наук : спец. 661 «Языки народов СССР (украинский язык)» / В. П. Дроздовский. – К., 1962. – 27 с.
14. Дроздовський В. П. Українські говірки Бессарабського Примор'я (на матеріалі обстеження Саратовського, Татарбунарського та Білгород-Дністровського районів Одеської області) : дис. ... канд. філол. наук : 661 / В. П. Дроздовський. – Одеса, 1962. – 473 с.
15. Зеленчук В. С. Население Бессарабии и Приднестровья в XIX в.: этнические и социально-демографические процессы / В. С. Зеленчук. – Кишинев : Штиинца, 1979. – 287 с.
16. Історія міст і сіл Української РСР. Одеська область. / [ред. кол. : Гладка Л. В., Ануфрієв Л. О., Бачинський А. Д. та ін.]. – К. : Укр. рад. енцикл., 1969. – 910 с.
17. Колесников А. О. Из спостережень над граматикою говірки с. Ройлянка Саратовського р-ну Одеської області / А. О. Колесников // Мова і культура : Наук. журн. – К. : Вид. дім Дмитра Бураго, 2012. – Вип. 15. – Т. II (156). – С. 172–180.
18. Колесников А. О. Морфологічний рівень говірки с. Ярославка Саратовського р-ну Одеської обл. на тлі діалектного оточення / А. О. Колесников // Лінгвістичні студії : зб. наук. пр. / [наук. ред. А. П. Загнітко]. Донец. нац. ун-т; – Вип. 27. – Донецьк : ДонНУ, 2013. – С. 234–239.
19. Колесников А. О. Морфологічна система говірки с. Плахтіївка Саратовського р-ну Одеської обл. / А. О. Колесников // Філол. вісн. Уман. держ. пед. ун-ту ім. П. Тичини : зб. наук. пр. / [відп. ред. Г. І. Мартинова]. – Умань : ВПЦ «Візаві», 2012. – Вип. 3 – С. 56–67.
20. Логвин В. П. Морфологічна система говірок нижньої правобережної Наддністрянщини / В. П. Логвин // Територіальні діалекти і власні назви. – К. : [б. в.], 1965. – С. 33–43.
21. Муқан А. М. Українські наддунайські говірки (особливості звукової системи) / А. М. Муқан // Діалектол. бюл. – Вип. VII. – К. : Вид-во АН УРСР, 1960. – С. 44–60.
22. Муқан А. М. Українські наддунайські говірки. Фонетико-граматичні особливості : дис. ... канд. філол. наук / А. М. Муқан. – Глухів, 1960. – 291 с.
23. Офіційний веб-сайт Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/z7502/A005?rf7571=23265>
24. Панчоха А. С. Прошлое и настоящее нашего края. Край родной, Петровка моя / А. С. Панчоха. – Тарутино : МПФ «Алькор СЖУ», 2003. – 99 с.
25. Прилипко Н. П. Форми словозміни і ступені порівняння прикметників / Н. П. Прилипко // Фонетична, морфологічна і лексична система українських говорів. – К. : [б. в.], 1983. – С. 61–101.
26. Словник українських говорів Одещини / гол. ред. О. І. Бондар. – Одеса : [б. в.], 2011. – 223 с.

Колесников Андрей. Грамматические черты украинских южнобессарабских говоров северобессарабской генезы. В статье анализируются признаки грамматической системы украинских южнобессарабских переселенческих говоров северобессарабского происхождения, описываются их некоторые дифференциальные грамматические признаки по отношению к другим полигенетическим и моногенетическим говорам с юго-восточной и северной диалектной основой в ареале междуречья Днестра и Дуная; очерчиваются и характеризуются особенности каждого говора среди генетически родственных диалектных микросистем в исследуемом полиязычном и полидиалектном регионе с ориентацией на установление ареально релевантных черт; концентрируется внимание на динамике, в частности на сохраняющихся архаических диалектных чертах, а также на тех, которые образовались в южнобессарабском ареале на северобессарабской основе и отличаются как внутренней, так и внешней релевантностью.

Ключевые слова: украинский южнобессарабский говор, грамматические черты, ареал междуречья Днестра и Дуная, полигенетичность, моногенетичность, мозаичность, динамика.

Kolesnykov Andriy. The Grammatical Features of the Ukrainian South-Bessarabia Dialects of the North-Bessarabia Origin. The article deals with the investigation of the basic grammatical features of the Ukrainian South-

Bessarabia dialects of new formation of the North-Bessarabia origin. The author characterizes some their different grammatical features among the other heterogeneous and homogeneous dialects of South-East and North origin spread in the area between the Danube and the Dniester rivers; with the aim to establish area relevant features describes the grammatical peculiarities of every dialect among genetically related dialectal micro system in the multi-lingual and multi-dialectal region under study. The author focuses on the dynamics, in particular on the saved archaic dialectal features and on that ones, which are formed on the North-Bessarabia base in the South-Bessarabia area and are internal and external relevant.

Key words: the Ukrainian South-Bessarabia dialect, grammatical features, the area between the Danube and the Dniester rivers, heterogeneous, homogeneous, mosaic structure, dynamics.

Стаття надійшла до редколегії
04.04.2013 р.

УДК 81'37

Вікторія Котенко

Оцінний компонент у семантичній структурі дієслів кумулятивної дії

У статті окреслюється сучасний стан і перспективи лінгвістичного дослідження категорії кумулятивності в українській мові та характеризуються різнорівневі засоби відображення кумулятивної семантики, описується мікроструктура лексики зі своєю семантикою кумулятивності, досліджуються семантичні особливості репрезентації оцінного компонента в структурі дієслів кумулятивного способу дії як відображення суб'єктивного ставлення мовця до кількісно-результативних характеристик своєї чи чужої діяльності, кількості предметів та явищ об'єктивної дійсності. У статті запропоновано умовний поділ на позитивну (схвальну), нейтральну та негативну (несхвальну) кумулятивність. Автор наголошує на важливому значенні додаткових засобів вираження емотивно-експресивної оцінки, що зумовлюються суб'єктивним ставленням до ситуації.

Ключові слова: функціональна граматики, категорія кумулятивності, кумулятивна семантика, оцінний компонент семантики, позитивна/нейтральна/негативна кумулятивність.

Постановка наукової проблеми та її значення. У дослідженнях останніх років простежується збільшення наукового інтересу до вивчення різних аспектів семантичної структури та взаємозв'язків мовних одиниць різних рівнів. Мовні утворення аналізуються у зв'язку з особливостями відображення довколишнього світу у свідомості людини, де на «сислове слово» нашаровуються особливості ментального лексикону, адже існують «численні координаційні й субординаційні, усвідомлювані та неусвідомлювані зв'язки між окремими мовними сутностями і концептуальними структурами, що стоять за ними» [4, с. 5].

Аналіз останніх досліджень цієї проблеми. Сфера оцінних значень здавна привертала увагу мислителів та філософів (Арістотель, Дж. Локк, Гоббс). Вивчення оцінки відбувалось у логіко-філософському (А. А. Івін), комунікативному (В. Н. Теля) та когнітивному аспектах (Т. В. Писанкова). Хоча категорія оцінки досліджувалась у різних аспектах (Е. М. Вольф, В. М. Русанівський, Г. І. Приходько, Е. Н. Токарева М. В. Ляпон, С. М. Проскуріна, Т. В. Радзівська), проте досі існують прогалини в дослідженні оцінного компонента в семантичній структурі окремих елементів мовлення та функціонально-семантичних категорій.

Актуальність дослідження зумовлена антропоцентричним характером сучасної лінгвістичної науки та зростаючим науковим зацікавленням до процесу мовленнєвої взаємодії комунікантів та аналізу різних суб'єктивних значень, а особливо значення оцінки.

Мета дослідження – з'ясувати особливості відображення оцінного компонента в семантиці дієслів кумулятивного способу дії.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Кумуляція (латин. *cumulatio*) – накопичення, збільшення. Новий тлумачний словник української мови трактує лексему «аккумуляція» як «збирання, нагромадження, зосередження чого-небудь» [8 с. 23].